
THOMAS MANN: JUDEO-KRŠĆANSKI ROMAN
O STAROZAVJETNOM JOSIPU

Ivan Pederin, Split

UDK: 821.112.2.09 Mann, Th.-312.2
Primljeno 6/2008.

Sažetak

Thomas Mann, kojem je supruga bila Židovka piše svoje četveroknjižje o starozavjetnom Josipu tako da ga naseljava u okvir vjerske tradicije starog Istoka. On je pročitao arheološku literaturu o starom Istoku i smješta Josipa kao ključnu ličnost u okvir istočnih religija, a u Starom zavjetu traži astrološka vjerovanja, to su dvanaest zodijskih znakova, koji odgovaraju dvanaestorici Jakovljevih sinova, dvanaest plemena Izraelovih i dvanaest vrata Jeruzalema. U Josipu, koji je književni znak za Izrael, sadržan je i Isus, ali jedan i drugi po svemu spadaju u tradiciju Istoka. Thomas Mann nije napisao tradicionalni povijesni roman, on ukida povijesno vrijeme i naseljava Josipa u prapovijest, ali i u novo doba i tako se Egipat pojavljuje kao metafora Sjedinjenih Američkih Država.

Biblija, Sveto pismo najvažnija je knjiga u povijesti čovječanstva, uz ostalo i zbog nadahnuća koje je pružila svjetskoj književnosti kao ni jedna druga knjiga u povijesti. Ona se tumačila, u egzegezi, često su je prepričavali, katkad i heretici, kao arijanski biskup Ulfila, čija je Biblija važna kao jezični spomenik. Čak u laičkom XIX. i XX. st. Novi, a i Stari zavjet bili su nadahnuće piscima kakvi su Lav N. Tolstoj, Fjodor M. Dostojevski, Heinrich Böll i napokon Thomas Mann, koji je napisao četiri romana o starozavjetnom Josipu i njegovoj braći. To su *Die Geschichte Josephs* (prvo izdanje u Berlinu, Fischer, 1933.), *Der junge Joseph* (prvo izdanje Berlin, Fischer, 1934.), *Joseph in Ägypten* (Beč, Berman-Fischer, 1936.), *Joseph der Ernährer* (Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1960.). Ukupno *Joseph und seine Brüder*, Stockholm, Berman-Fischer, 1948. i Amsterdam, Berman-Fischer-Queido Verlag, 1948.).

To je tetralogija o Josipu, kako se obično ona spominje u literaturi. Djelo je izlazilo u burnim vremenima, u času kad je Hitler došao na vlast, a Thomas Mann emigrirao, neposredno

nakon rata. Njegov izdavač Bermann slao mu je u SAD osvrte na njegovo djelo koji su izlazili u Švicarskoj.¹

Stari zavjet ne samo kao Božja Objava

Karakteristično je za tradicionalno kršćansko i židovsko, a mogli bismo dodati i islamsko proučavanje Biblije da se ona vidi kao Božja Objava, ali se ne vide, ili se ne vide dovoljno jasno, njezini odnosi prema srednjoistočnoj tradiciji koja nije samo tradicija Izabranog naroda. Suvremena povijesna i prije svega arheološka istraživanja prošlosti srednjeg istoka utvrdila su brojne sukladnosti tih tradicija, pa i njihove odraze u Starom zavjetu.

Thomas Mann, kojem je supruga Katia (Katharina) Pringsheim bila Židovka, jako se dugo bavio pitanjem Srednjeg istoka; putovao je u Egipat 1925., pa opet 1930., kada je otišao i u Palestinu. Mann je bio protestant pa je mnogo čitao Lutherov prijevod Biblije. Istodobno, točnije 1926., počeo je čitati znanstveno-istraživačka djela o povijesti tog dijela svijeta. To su: Alfred Jeremias, *Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients*, Leipzig, 1904., koji proučava pannabilonsku školu, začetke Starog zavjeta u sumersko-babilonskoj religiji i drugim religijama Srednjeg istoka; Isti, *Die ausserbiblische Erlösererwartung*, 1927.; Isti, *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur*, 1919.; Isti, *Evangelium und Religionsgeschichte*, 1930.; Isti, *Die biblische Erlösererwartung*, 1931.; Isti, *Der Schleier von Sumer bis heute*, 1931.; Micha Josef bin Gurion, *Die Sagen der Juden*, ²1919. prema romanu *Josef und seine Brüder*, istog pisca, 1917.; Sura o *Josipu iz Kur'ana*; Jakob Horovitz, *Die Josephserzählung*, ²1927.; Oskar Goldberg, *Die Wirklichkeit der Hebräer, Einleitung in das System des Petnateuch (?)*; Fritz Homel, *Geschichte Babylons und Assyriens (1885.-1888.)*; Bruno Messner, *Babylonien und Assyrien (1920.-1925.)*; Artur Ungnad, *Die Religion der Babylonier und Assyrier (?)*; Alfred Wiedemann, *Das alte Ägypten*, 1920.; Adolf Ermaus, *Ägypten und ägyptisches Leben*, 1923.; Ulrich Steindorf, *Märchen und Geschichten des alten Ägyptens*, 1926.; A. M. Blackmann, *Das hundert-torige Theben*, 1926.; Günther Roederer, *Auswahl altägyptischer Erzählungen und Märchen*, 1927.; Carl Albrecht Bernoulli, *Urreligion und antike Symbole*, ³1926. hrsg. Auswahl von Johann Jakob Bachofen; Dmitri Mereschkowski, *Die*

¹ Thomas Mann, *Die Entstehung des Doktor Faustus, Roman eines Romans*, Bermann-Fischer Verlag, Frankfurt M Main, 1949., str. 70.

Geheimnisse des Ostrens, 1924.; Julius Braun, *Naturgeschichte der Sage. Rückführung aller religiösen Ideen, Sage, Systeme auf ihren gemeinsamen Stammbaum*, 1864/65., 3 sveska; Max Weber, *Gesammelte Aufsätze der Religionssoziologie*, 3. sv. 1923.; Erwin Rohdes, *Psyche*, ²1898.; Edgar Dequé, *Urwelt, Sage und Menschheit. Eine naturalistisch-methaphysische Studie*, 1929.; Sigmund Freud, *Totem und Tabu*, 1913.²

Stari zavjet u okviru vjerskog nasljeđa starog Istoka

Thomas Mann dobro je proučio suvremenu znanost o povijesti Srednjeg istoka, točnije njemačku znanost o tom predmetu. Bila su to istraživanja nad kojima je visjela sjena nada kako će ta istraživanja razotkriti Bibliju otprilike kao laž i mistifikaciju; tako je o Bibliji pisao još Voltaire u *Dictionnaire philosophique*.

Zadaća je ovog rada utvrditi među ostalim koliko je Thomas Mann slijedio ateistički scientizam svojega doba, i kako se odnosio prema judeo-kršćanskoj tradiciji.

U poglavlju *Predigra putovanje u podzemlje (Vorspiel Höllenfahrt)* Thomas Mann pripovijeda o dubokom zdencu prošlosti i o Uru. Ur je grad u Mezopotamiji u kojem se rodio Abraham, ali *ur* je na njemačkom jeziku prefiks koji znači ono što i hrvatski *pra* u riječi kao *prapovijest*. Kod Thomasa Manna to je početak svega, a to je nemir i želja za lutanjima. Daje pregled starih carstava poput babilonskoga i egipatskog. U Uru Abraham živi u duhovnom nemiru i čežnji za Bogom, postaje mjesečev lualica. Simbolika Mjeseca provlači se kroz čitav roman. Tada nastaje vrijeme, ali ne naše vrijeme, nego matematičko vrijeme zvijezda. Pisca nešto tjera prema počelu i nečednom drvu života.

Nakon tog pregleda starog Istoka, pisac opisuje Josipa koji zna naizust babilonske stihove kojima ga je učio neki učeni rob. Takve kućne učitelje i odgojitelje koji su odgajali prinčeve i vladare susrećemo kroz svu povijest; Aristotel je tako odgojio i učio Aleksandra Makedonskog, Eckhard je bio *praeceptor* na dvoru Karla Velikoga i napisao je njegov životopis. Thomas Mann ide prema početku tog običaja. Josipov učitelj je Eliezer, najstariji Jakovljevi sluga i predstojnik posluge (*Hausvogt*). Takvi kućni učitelji održali su se do početka XIX. st., a bilo ih je i u XX. st.

² Bibliografiju je sastavio Helmut Jendreich, *Thomas Mann. Der demokratische Roman*, Düsseldorf, 1977. str. 335-339.

U Njemačkoj su se zvali *Hofmeister*. Mnogi pisci Goetheova doba radili su tako u ponekim imućnim i aristokratskim obiteljima.³ Elieser uči Josipa čitati i pisati, poučava ga o svemiru, objašnjava mu kako je nebo više od božanske zemlje zodijaka, a južno nebo ocean na kojem plovi okrugla zemaljska ploča. Nebo je prsten od sedam stupnjeva. Svakim stupnjem vlada po jedan planet. Na vrhu sjevernog neba je Božji dvor i sam Bog. Josip ne razlikuje zemaljsko i nebesko, a ta razlika temelj je kršćanskog pogleda na svijet, punog odricanja od zemaljskog u korist nebeskog.

Josip potom uči tajnu brojeva, 60, 12, 7, 4, 3. Božanske mjere su dvanaest zodijakalnih znakova. Životom vlada dvojnost mjeseca i sunca, "da" i "ne". Sedam svetih brojeva čine $5 + 7 = 12$, pa 5×72 (petodnevn tjedan) = 360. Broj 3 broj je vladaoca zodijaka, a to su sunce, mjesec i Ištara, to je broj svemira i njegova podjela. Svemir ima četiri dijela, kojima odgovaraju doba dana, sjever, jug, istok i zapad. U tjednu ima dobrih i opakih dana, dana zmaja i kletvi. To su zimski dani. Broj 13 nije dobar jer 12 mjesječevih mjeseci daje 350 dana, a s brojem 13 računaju se prijestupne godine. Svijet se obnavlja sa zalazom i isticanjem sunca. Mjere za zlato, srebro i bakar feničke su i babilonske.

Potom Josip uči o dijelovima tijela koji po svojoj prirodi pripadaju stanovitim planetima i zodijačkim znakovima. Na taj način čovjek postaje građaninom svemira i živi kao njegov dio. To je "svjetska kuća" koja nam je poznata od Aristotela, a prihvatio ju je i sv. Toma Akvinski. Martin Buber nalazio je da je ona čovjeku mnogo više domovina nego Hegelov svijet.⁴ Ta "kuća" mnogo je starija od Aristotela. Daleko na sjeveru je zemlja Magog u koju putuju Feničani iz Sidona, na zapadu je Taršiš, Kitin je Sicilija. Na gornjem tijeku Nila žive tamnoputa plemena. Eliezer je imao spise koji su tumačili zvijezde, himne upućene Mjesecu i Suncu, tablice što objašnjavaju protok vremena, spise o naplati poreza, bajke u stihovima, ep o Mardugovoj borbi protiv zmaja iz kojeg se izvodi očekivanje Spasitelja na starom Istoku, ep o uzdizanju Ištara na kraljevsko prijestolje.

Josipova braća, međutim ne poštuju Josipovo obrazovanje, za njih je on pozer. Oni ga ne vole.

³ Ivan Pederin, *Qu'est-ce que la littérature?*, Dubrovnik, XII (2001), br. 1. str. 125-139; o novijim kućnim učiteljima Ludwig Fertig, *Die Hofmeister. Ein Beitrag zur Geschichte des Lehrstandes und der bürgerlichen Intelligenz*, Stuttgart, 1979.

⁴ Martin Buber, *Das Problem des Menschen*, Heidelberg, 1961., str. 30, 47, 52, 82, 84, 110, 160-161. Prvo izdanje ovoga djela izašlo je 1947., dakle poslije djela Thomasa Manna.

Josip je privržen Mjesecu, a Mjesec je pojavni oblik neba – Thota, bijelog pavijana, izumitelja pisma i jezika, tijela i duha, ljepote i mudrosti. Mogli bismo dodati da se i u Hesiodovoj *Theogoniji* čita o pismu koje je dar bogova ljudima. Thomas Mann sada definira povijest koja za nj nije povijest prema pisanim dokumentima ili arheološkim nalazima, dakle povijest vezana uz protok vremena, nego povijest izvan godina i računanja vremena. Prva egipatska dinastija počinje 6000 godina prije naše ere. Prije toga bilo je neko preddinastijsko vrijeme, a egipatski svećenici kazali su Herodotu da povijest njihova carstva počinje prije 11.340 godina, to je mitska i teološka prošlost. Tu nalazimo smisao naslova navedenog na početku, Thomas Mann putuje u podzemlje kao šaman koji putuje u predjele umrlih predaka gdje mu oni otkrivaju tajne svijeta i budućnost koja ih čeka. Takvo šamanističko putovanje poduzeo je Odisej, kako bi razgovarao s dušama umrlih, a također i Eneja. To putovanje dalo im je nadmoć nad zajednicom kojoj su bili na čelu.⁵

Vrijeme autorova pripovijedanja nije povijesno, uljudba počinje onda kad je pripitomljeno govedo i kad je čovjek počeo objašnjavati utjecaj zvijezda na život na zemlji. Isto tako je maglovit datum kad je čovjek pripitomio konja, magarca, kozu i svinju te kad je oplemenio divlje trave i uzgojio žito. Ni jedan narod ne može nazvati to svojom zaslugom, ali pisac smatra da je vinovu lozu otkrio Noa. Gdje su dakle začeci uljudbe? Jesu li vezani za Pelazge, prastanovnike, Atlantidu? Ljudi bogovima pripisuju izum uljudbe. (Thomas Mann tu ne spominje Hesiodovu *Theogoniju*). Neka osoba koja je pratila Aleksandra Makedonskog na njegovim pohodima donijela je Aristotelu astronomske tablice Kaldejaca, koje su nastale prije više od 11.000 godina prije naše ere. Egipćanin Thot iz Šnema izumio je pismo i postao kroničarom početaka i zaštitnik znanosti. Mogli bismo reći da povijest počinje s izumom poljoprivrede i s tim vezanim stvaranjem države, koja

⁵ Nicolò Mineo, *Dante*, Bari, Laterza, 1970., p. 168. cita per fonti di Dante profezie bibliche, l'apocalissi, libri ebraici e classici nonché medievali, viaggi ultramondani, visioni, l'Eneide, Il libro del profeta Daniel dell'Antico Testamento, il Libro Ezdra, Somnium Scipionis di Cicerone e la Visio Pauli medievale. Dalje o šamanima P. Habermehl, *Jenseitsreise, Reallexikon für Antike und Christentum, Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der Antiken Welt*, herausgegeben von Ernst Dassmann, Carsten Colpe, Albrecht Dihle, Josef Engmann, Wolfgang Spezer, Klaus Traede, Lieferung 132/133. p. 494-538. O šamanizmu vidi G. van der Leeuw, *La Religion dans son essence et ses manifestations, Phénoménologie de la religion*, Payot, Paris, 1970., Par. 26,2. str. 212-213.

je bila potrebna kako bi se zaštitila imovina općenito, a država treba pismo da napiše zakonik, kroniku i životopis vladara. Tako se otkriva povijesno vrijeme.⁶ Thomas Mann bavi se mitskim, nepovijesnim vremenom. Mitologija je prvobitni način oblikovanja ideologije, mitovima nije potrebna teologija, oni su sami sebi dovoljni. Mit je predknjiževni rod i više od književnosti.⁷ Svi narodi u pamćenju čuvaju uspomenu na neku poplavu ili požar. Josip piše povijest, ali tako da se služi starijim predlošcima, a najstarije povijesne dinastije počinju prije 39.180 godina, a to znači da propast Atlantide pada 9 tisućljeća prije Solona. Tradiciju čuvaju svetkovine, npr. Božić, jer svakog se Božića rađa Isus. Tako je Josipov zavičaj prošlost, a Istok su napučili kolonisti s Atlantide koji bi svagdje gdje bi došli gradili kule s kojih su motrili kretanje zvijezda. Raj je morao biti u Egiptu, jer Egipat je pupak svijeta, ali Babel je sveto središte svijeta. Onda Thomas Mann razmatra o rijekama Gangesu i Nilu, pa o rijekama koje se ulijevaju u Kaspijsko i Crno more. Prema babilonskoj svijesti o svijetu, raj zemaljski valjalo bi tražiti u armenskim gorama; istok, večer, podne i ponoć čuvaju svete životinje. Hesperija je po svemu sudeći u ovoj mitskoj slici svijeta i prošlosti Atlantida, a povijest ljudskog roda starija je od materijalnog svijeta jer je svijet djelo njegove volje. Tradicija drevnog doba postala je naslijeđe religija, pračovjek je Božji borac protiv kasnijeg stvaranja; Božji sin praljudi bio je sačinjen od sedam kovina od kojih svaka pripada jednom od sedam planeta. Na njima je sazdan svijet. Tada je pračovjek ugledao u materiji svoju sliku i priliku, a smisao tradicije pročistio se u liku Narcisa. Grijeh je nastao kao posljedica stvaranja materijalnog svijeta. Duh se izmiješao s materijom, a ako se odvoji od materije, materija gubi svoju egzistenciju. Zadaća je duha da probudi dušu. Ovako je Thomas Mann objasnio grijeh istočni. Grijeh istočni je moralna pretjeranost, duša je sagriješila na sebi samoj, ali Bog je samilostan, ljudi su pravedni, ali i opaki, strogost nije svojstvo Boga, nego njegova okruženja, ali kad grijeh nadvlada na svijetu, plane srdžba Božja kao onda kad je spalio Sodomu i Gomoru. Duh je načelo budućnosti, pobožnost prošlosti. Gdje je tu život, a gdje smrt može biti predmetom raspri.

⁶ Ivan Pederin, *Qu'est-ce que la littérature?*, Dubrovnik, 12, (2001), br. 1., str. 125-139.

⁷ Milivoj Solar, *Roman i mit*, Književnost, ideologija, mitologija, Zagreb, 1988., str. 11, 21, 35.

Josip kao točka konvergiranja staroistočnih religija

Roman o Josipu nije povijesni roman u smislu romana XIX. st., iako je vrlo tijesno vezan sa znanošću. Romanu nedostaje znanstvena ozbiljnost, a umjesto nje srećemo kritičko pripovijedanje. Jakov i njegova djeca povijesne su osobe, ali ne i Putifar. Thomas Mann traži sintezu između pastoralnog svijeta patrijarha i egipatske uljudbe s velegradskim ljudima. Thomas Mann igra se sa stvarnošću i mitskom predajom.⁸ S ovim prologom postaje mitski povjesničar, ali ne bez oslonca u Sigmundu Freudu, koji je u *Totem und Tabu* napisao jednu takvu mitsku povijest i objasnio totemizam i religioznost mitskim ocoubojstvom.

Jaakob ben Jizak (pisac piše imena prema literaturi koju je pročitao) kulturno je Babilonac, on se i odijeva kao Babilonac, ali je podložan Svevišnjemu. To je lik suvremenog Židova koji je kulturno, politički i nacionalno Nijemac, Englez ili Amerikanac, ali ne može od svoje vjere.⁹ Pisac opisuje i ljepotu mladog Josipa koji je nekoć čuvao ovce u Mezopotamiji. Taj opis je, kao i opis Tadzija u *Smrti u Veneciji*, homoseksualan. Thomas Mann u svojim dnevnicima nikad nije opisao neku zgodnu djevojku, ali ponekog lijepog dječaka jest. Ipak, on je bio oženjen, imao je šestero djece i nema podataka da bi bio homoseksualac.¹⁰ Opisao je i jedno androgino biće; tu je slijedio Platona koji je u *Symposionu* pisao kako su takva bića postojala u početku, no Apolon ih je rasjekao, pa su tako nastali muškarci, žene, ali i homoseksualci.¹¹ Josip je najljepši među mladićima. Ljepota nije školnički san, nego izglednost spolnosti i potpunost pojave muškarca, odnosno žene. Tu se Thomas Mann oslanja na Schopenhauera i na njegov pojam volje koja se izražava u oblicima ljudskog tijela, osobito spolnih organa. Josipa mrze njegova braća, a ta mržnja nije ništa drugo doli zaljubljenost s negativnim nazivnicima. Josip k tome boluje i od padavice – *morbis divinus*, kako su je nazivali antički pisci. Od padavice je bolovao i Dostojevski. Mjesec koji znači vječno lutanje androgini je planet. On je planet dobrih pastira. Nije li u Mjesecu

⁸ Käthe Hamburger, *Der Humor bei Thomas Mann, Zum Joseph-Roman*, München, 1965., str. 58-62, 74.

⁹ Ivan Pederin, *Židovsko pitanje u srednjoj Europi i Hrvatskoj u XIX. stoljeću*, Croatica Christiana Periodica, 28 (2004), br. 53., str. 125-147.

¹⁰ Marcel Reich-Ranicki, *Thomas Mann und die seinen*, Stuttgart, 1987., str. 46.

¹¹ Voltaire ipak odbacuje homoseksualizam kao protuprirodan u: *Dictionnaire philosophique*, Paris, Garnier, 1961., str. 20-21.

sadržan i Isus kao *pastor fido*, ποιμεν καλος?¹² Thomas Mann je pisao o utjecaju zvijezda na ljudsku sudbinu što je bilo iznimno rašireno vjerovanje na starom Istoku; Sunce je božansko, ali nije Bog. Iz toga je razvidno kako Židovi žive u kulturi Istoka, u svemu jednaki svojim susjedima, ali podložni Jahvi. Obrezivanje prvobitno nije židovski običaj, već egipatski. Taj savez čovjeka i Boga obavlja se na dijelu tijela koje je središnja točka čovjekova bića, pa je tako savez s Bogom spolni savez po svojoj biti. Obrezivanje je blisko kastraciji, ali i čednosti. Thomas Mann nikad ne spominje riječ *penis* ili *φαλος*. Umjesto toga piše *meso – Fleisch*, slično kao i apostol Pavao kod kojeg se inače čita riječ *vulva*.

Ruben legne s očevom priležnicom Bilhom i ona je od tada nedodirljiva. Tu se postavlja pitanje rodoskvruća. Mann spominje *zdenac* kao prastari mitski pojam podzemlja koji će se naći kod svih naroda. A podzemlje je kraljevstvo užasa.

Astrološka vjerovanja u Starom zavjetu

Josip, a i njegov otac Jakov su pastiri, oni podliježu Mjesecu, a ne Suncu kojem podliježu zemljoradnici. Abraham je otišao iz Ura od mjesečevog tornja, a Sara, njegova žena, također je podložna Mjesecu. Njegova žrtva, odnosno spremnost na žrtvu potječe iz njegove snage i velike poslušnosti u vjeri. Abraham je bio privržen zemlji, no onda je opazio da zemlja ne može rađati bez kiše. Spoznao je Boga kojem jedino čovjek mora služiti jer on je uzvišen nad svekolike ljude i životinje, Stvoritelj i izvor svake moći. Abraham je bio samo čovjek, ali posvećen od Boga. To je začetak saveza između čovjeka i Boga.

Prije Boga nije bilo povijesti ili je postojala samo jedna povijest, koja se odnosila na budućnost. Bog je ujedno i vladar uništavanja, a nakon uništavanja slijedi početak. U pomlađenom svijetu je Bog koji je nadvladao svoje neprijatelje. Abraham je na svojim lutanjima osnovao Damask i postao njegovim prvim kraljem.

Thomas Mann izmirio je astrološka vjerovanja starog Istoka i židovsku podložnost Jahvi pa je Josip poznavatelj znanosti o zvijezdama i njihove moći nad trenutkom jer su to vjerovali očevi. Ali to je možda i grijeh, jer Bog Jakova i Josipa nejasni je Bog. Josip je ipak uvjeren da Bog voli njega i njegova oca, te da je taj Bog milosrdni Bog. Taj lik Boga bliži je kršćanskom Bogu nego

¹² H. Jendreich, *nav. dj.*, , str. 356, 359

strogom židovskom Bogu. Međutim Sunce je jasno, ali ne i Mjesec. Onda Jakov susreće Rebeku na zdencu, a ona mu daje vrč s vodom da pije.

Abraham patrijarh ili povijesna ličnost?

Thomas Mann želi smjestiti Abrahama u povijesno i političko vrijeme – on je došao u Egipat u doba dvanaeste dinastije.¹³ Bojao se da će ga ubiti pa je rekao svojoj lijepoj ženi Sari da kaže da mu je sestra. A zapravo, ona mu je bila nećakinja. Sara odlazi u kuću gdje su faraonove žene, a on ga dariva, ali kad dozna da mu je Sara žena, ljuti se na nj i spočitava mu. U Egiptu je dakle postojao pojam preljuba koji će poslije Mojsije u svom zakoniku opisati kao zločin i grijeh istodobno, što se kažnjava kamenovanjem. Voltaire se zbog toga podrugivao Abrahamu.¹⁴ Izak dolazi u zemlju Filistejaca i daje svoju ženu i rođakinju Rebeku, kćer Betuelovu kralju Abimelehu iz istog razloga kao i Abraham Saru faraonu. Kad je Abimeleh doznao da mu je Rebeka žena, prestrašio se da će ga stići kazna Božja. I Abimeleh štuje Jahvu, ali Jahve je prije bio bog rata, ima više đavolskih negoli božanskih osobina. On je tiranin i posve neubrojiv. Nije li to kritika židovske pobožnosti? Ne, jer je Jahve kojeg štuju Židovi znak višeg i oplemenjenog judaizma, koji je blagoslovio Abrahamovo duhovno sjeme. Thomasa Manna, međutim, zaokuplja pitanje rodoskrvnuća jer su Izak i Jakov oženjeni rođakinjama, a to pitanje zaokupljat će ga još više u romanu *Der Erwählte* (Izabranik).

U pitanju grijeha i prijateljavanja s Gospodinom Thomas Mann se oslanja na Goetheova *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (Godine učenja Wilhelma Meistersa) gdje Goethe u poglavlju *Bekenntnisse einer schönen Seele* (Ispovijed lijepe duše) piše kako je kralj David sagriješio kad je poslao Uriju u rat gdje će poginuti kako bi se dokopao njegove lijepe žene, ali zbog toga nije bio manje prijatelj Gospodinu.

Drugo pitanje koje ga zaokuplja jest odnos između Ezava i Jakova koji je prevario brata da dobije očev blagoslov. Braća se teško razumiju jer Ezav govori sirovi dijalekt seira, a Jakov govori akademski. Uspoređuje ovu dvojicu, s Kainom i Abelom, te poslije s Josipom i njegovom braćom. Ali odnos između Kaina i Abela blizak

¹³ Abraham je suvremenik Hamurabija, prema: K. Hamburger, *nav. dj.* str. 74.

¹⁴ Voltaire, *Dictionnaire philosophique*, Paris, Garnier, 1961., str. 4.

je egipatskoj priči o Ozirisu koji je ubio svoga brata Seta. Oziris je pak uskrsnuo kao Adonis i – Isus. Nije daleko ni Dioniz – bog raslinja.¹⁵ Sad je Jakov kukavica kojeg Eliphaz kažnjava i pljačka.

K tome je Jakov provincijalac jer pupak svijeta je u Babelu, u kojem je kula sa stubama što vode do najvišeg hrama, iz kojeg se motre zvijezde - Jakov štuje Jahvu koji će njegovo sjeme umnožiti i proširiti po čitavom svijetu. K tome je Jakov sa svojim sinovima doseljenik koji stječe pravo da uzima vodu s izvora. Nije ni lojalni doseljenik. Kad je njegova kći Dina zavedena i mora se udati za svog zavodnika, Jakov sa svojim sinovima pobije obitelj mladoženje. Jakova ne rese vrline, ali Jahve ga ipak voli.

Jakov služi Labana da dobije Rebeku za ženu, ali se mora najprije oženiti starijom – Leom. Laban je biće iz podzemlja, opak je i lukav.¹⁶ Ali ljubav ipak pobjeđuje, ljubav i plodnost.

Potom Thomas Mann opisuje Jakova u gradu punom perivoja, hramova i kipova bogova. No, Jakov zna za Boga koji je veći od svih ostalih. Mi bismo spomenuli psalme 95 i 96., u kojima se to kaže. Jakov je ipak smeten zbog vjerske nesigurnosti u Labanovoj kući. On se osjeća podanikom Babela i privržen je babilonskoj državnoj misli, ali se ženi po običaju zemlje Haran gdje je dopuštena ženidba s dvije žene, koje su ravnopravne u braku. Uz njih su još i priležnice, čija djeca nisu ravnopravna djeci dviju žena. Jakovu se dopada Rahela zbog njezina majčinskog izgleda i držanja, ona je lijepa kao mlada krava, lijepa kao boginja Ištar. Thomas Mann ne voli konvencionalne i tradicionalne opise ženske ljepote, s opisima očiju, kose, ruku. Ona je plodna, usta su joj kao mlada smokva, grudi kao grožđe i datule. Svadba i bračna postelja padaju u doba punog mjeseca, o ljetnom solsticiju. To je vrhunac života, nakon kojega se život okreće smrti. Thomas Mann svojemu pripovijedanju uvijek traži širi okvir, kozmički ili mitološki okvir starog Istoka u kojem židovska vjera nije izuzeta iz tog okvira pojmovno, ali jest kvalitativno, jer Jahve je najviši, dobar i milosrdan. Na svadbi sja na nebu petokraka zvijezda, ista ona, mogli bismo dodati, koja je tri kralja vodila do Isusovih jaslina. Bog je golubica, i tu opažamo paralelu s Duhom Svetim. Ali bračna noć pripada boginji Ištar. U toj noći je Laban podmetnuo Jakovu Leu mjesto Rahele i Jakov mora služiti još sedam godina da bi dobio Rahelu.

¹⁵ H. Jendreiek, *nav. dj.* str. 361-362.

¹⁶ H. Jendreiek, *nav. dj.* str. 361.

Savez s Gospodinom daje dostojanstvo čovjeku provincijalcu

Onda pripovijeda o savezu Boga s čovjekom, koji Bogu daje dostojanstvo.

Rahela rađa Josipa, a Thomas Mann opisuje položaj nebeskih tijela: Djevica je na istoku, a u njoj je zvijezda boginje Ištar Venera. Onda Bog u snu upozorava Jakova da pobjegne, Jakov bježi, a Rahela sa sobom uzima *penate*, kućne bogove. Ona je još napola poganka. Kultura, pa i vjera Jakova i njegovih je babilonska, poganska, ali Bog je ipak tu, viši od svih i k tome milostiv. Jakov ima dvanaest sinova kao dvanaest zodijačkih znakova. Jakov ima dvije strasti, voli Boga i Rahelu. On je kulturno i politički Babilonac, ne voli Egipat, koji je za nj domovina tlake, etatizma, a Jakov ima smisao za nezavisnost i odgovornost, sklon je štovanju životinja i mrtvih. Ondje se može reći da životinje u animističkim religijama zauzimaju značajno mjesto, često ih štiju kao božanstva. Nemaju gotovo nikakvo mjesto u Bibliji. Nakon Bileamove magarice jedva da igdje u Bibliji možemo naći životinju u nekoj ulozi.

Josip sanja anđela Amfiela koji ga vodi pred Božje lice. Onda Thomas Mann prikazuje Josipa i u svakidašnjici, Josipa u odnosu prema braći. On je vrlo blizak Benjaminu, ali ostala braća misle da je Josip ohol i mrze ga. Josip radi s braćom u polju i sanja san o klasovima koji mu se klanjaju; želi san ispričati braći, ali ga oni ne slušaju. Ipak ga ispriča. Onda Josip sanja kako mu se Mjesec, Sunce i zvijezde, njih ukupno jedanaest, klanjaju. Josip putuje u Šekem gdje mu se žene dive. Braća ga tuku, svežu i bace u zapušteni zdenac. Ocu će reći da ga je proždrla neka zvijer. To je kainsko djelo. Zdenac znači podzemlje, ali i grob u kojem je Isusovo tijelo ležalo tri dana, a tri dana je u zdencu ležao i Josip. Zločin je preduvjet za spas. Zdenac se vezuje za Tamuz - Adonis - Oziris i njihovu smrt, vezuje se i na Isusovo uzdizanje nad pakao.¹⁷ Braća koja mrze Josipa i zavide mu, mogu se tražiti u Goetheovoj kritici demokracije s jednakošću koja ne podnosi da se netko uzdigne.¹⁸

Onda se braća cjenkaju želeći prodati Josipa Jišmaelcima, ocrnjuju Josipa, a Josip je blaga i ponizna srca, kao jaganjac. Židovi će pred bijeg iz Egipta poškropiti pragove svojih kuća jaganjčevom krvlju da se Jahve ne bi zabunio i pobio njihove prvijence kao prvine Egipćana. To je židovska Pasha, a za jedne

¹⁷ H. Jendreiek, *nav. dj.*, str. 369.

¹⁸ Ivan Pederin, *Die Kritik der Demokratie im Spätwerk Goethes*, Godišnjak njemačke narodnosne zajednice, VDG Jahrbuch, 2000., str. 101-112.

Pashe rasset je i Isus kao jaganjac Božji. Juda će poljubiti brata Josipa u obraz, kao poslije Juda Isusa. Ruben dolazi na zdenac, kao kasnije Josip iz Arimateje i ljutito pita tko je maknuo kamen sa zdenca. Ruben i braća vratili bi Josipa jer se boje oca, ali Josipa su odveli trgovci Jišmaelci u Egipat.

Stari Jišmaelac odlazi sa svojim robom Josipom, kojeg će u Egiptu prodati za više novca nego što je za nj platio kad ga je kupio. Egipat je sjajna uljudba staroga svijeta, Amon je glavni državni bog, ali Egipćani štiju još ovna, bika, mačku i majmuna Amuna. Stari govori Josipu o Egiptu, gotovo da postaje njegov vodič, a roman se time bliži kasnorealističkom romanu, npr. zavičajnom romanu koji želi upoznati čitatelja s nekom zemljom, bliži se turističkom putopisu.¹⁹ No Mannov roman o Josipu ipak se bitno razlikuje od zavičajnog romana, jer se ne bavi malim ljudima i sitnom politikom, nego svoju sliku Egipta oslanja na znanstvena istraživanja. Tu je blizak Flaubertovoj *Salambbo*. Sve je vječno u Egiptu, kipovi, građevine, nauk, mrtvi i živi.

Mali provincijalac Josip u Egiptu

Uzvodno uz Nil su izvori znanja, uljudbe i blagostanja. Thomas Mann navodi povijesno doba Josipova dolaska u Egipat prema godini vladanja dinastije i prve poplave. Mali provincijalac Josip zadivljen je sjajem egipatske uljudbe i graditeljstvom, ali u graditeljstvu nalazi religioznu motivaciju i smisao. Josip uči egipatski jezik, a piše i o faraonu koji pokriva troškove gradnje piramide tako što kćer šalje da se prostituira u palači. To je prema Herodotu faraon Psametih.²⁰ Opisuje sfingu koja nema spola, ona je zagonetka, ali ipak ima "muda koja se veličanstveno klata" (*majestätisch baumelnde Hoden*). Thomas Mann piše raskošnim elegantnim jezikom, često i raznim jezicima, jezikom bliskim srednjovisokonjemačkom, jezikom Goetheova doba i u ovom romanu Lutherovim jezikom, ali je vrlo rijetko vulgaran kao u ovom slučaju, kad želi dati do znanja da jezici Starog istoka, kao jezik židovske Biblije ne cenzuriraju opscenosti i rabe izraze iz spolnog života. Gledajući kipove Memfisa on, mali provincijalac, u duši

¹⁹ Ivan Pederin, *Balkanski okvir slike Slovenaca i Hrvata u austrijskom i njemačkom zavičajnom romanu*, Slavistična revija, Ljubljana, 36 (1988), br. 3., str. 283-291. O turističkom putopisu i ulozu putopisa u turizmu, u: Isti, *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, Zagreb, 1991.

²⁰ To je druga knjiga *Historiae Iστοριη*.

misli kako je grješno napraviti kip Boga. On prihvaća egipatsku uljudbu i asimilirat će se među Egipćanima, čak će promijeniti ime u Osarsif, ali će ipak ostati Židov, po tome što nikad neće zaboraviti Jahvu.²¹ To je lik Židova u europskoj, posebno srednjoeuropskoj uljudbi, kako naprijed vidjesmo. Thomas Mann opisuje trgovanje starog Jišmaelca i različite robe.

Josip dolazi u kuću visokog dvorskog činovnika Putifara i postaje njegov *maior domus*, *praeceptor*, *Hofmeister* (to su riječi za kućnog učitelja koje se sreću u srednjem vijeku i antici). Josip je vrlo lijep, za njim žude djevojke, ali i Putifarova žena. Međutim Josip zna da su čovjek i žena stvoreni za savez braka, a s druge strane prezire glupost pogana u stvarima odnosa između čovjeka i Boga i ne da se zavesti od Putifarove žene. Jahve je iskušavao Abrahama, ali ipak nije uzeo njegova sina, a Josip, Židov, vidi Egipćane kao ljude koje je Bog napustio. Je li to *le silence de Dieu* Gabriela Marcela? Josip ili Osarsif nalazi da spolnost ne spada na dvor, te da je androginost božanska. Tu se Thomas Mann oslanja na Platonovu filozofsku mitologiju, ali pojam androginosti zaokupljao je i Roberta Musila u *Čovjeku bez svojstava* (*Der Mann ohne Eigenschaften*). Putifar opaža da Josip-Osarsif zna pisati i da poznaje jezike, da poznaje pripovijetke, pa mu priča o drvu života, pripovijest u kojoj je svijet podijeljen na muško i žensko načelo. Drvo života muško je, ne žensko. Josip je rođen u znaku Djevice, čime Thomas Mann upozorava na bezgrješno začće. Josip-Osarsif podučava Putifara u teologiji: jedan je Bog, ali božanskoga je mnogo na svijetu, mnogo je krjeposti koja nije ni muška ni ženska, nego izdignuta nad spolnost.²² Sada Josip-Osarsif postaje osobni sluga (*Leibdiener*), koji čita Putifaru veoma izražajno. Bio je to stari običaj koji se i u Europi dugo zadržao. Često je otac obitelji čitao svojim. Josip-Osarsif čita o noćnom putu Sunca kroz dvanaest zodijačkih znakova podzemlja. Putifar stječe povjerenje u Josipa i prepušta mu nadzor nad čitavom kućom.

Ali onda Putifarova žena Mut-em-enet poželi Josipa. Ona je otmjena i elegantna, ima njegovana stopala i nokte, kupa se u mirisnim kupeljima, sebe smatra takoreći Božjom prilježnicom zbog toga što je žena visokog činovnika na Dvoru i nevjesta Amonova hrama. Ona je oblikovana kao razmažene žene bogatih

²¹ Prema: K. Hamburger, *nav. dj.*, str. 120, u liku Josipa susreću se poganska mitologija sa židovskim pojmom Boga.

²² Prema: Marcel Reich-Ranicki, *Thomas Mann und die seinen*, Stuttgart, 1987., str. 106, Josip je sinteza njemačkog romantizma i modernosti.

ljudi u Europi. Josip-Osarsif suzdržljiv je prema njoj, ona govori mužu protiv njega. I dvorski patuljak Dûdu mu je nesklon jer štuje Boga koji u Egiptu nije poznat ni priznat.²³ On je iz naroda koji zna za nešto što zove grijehom. Ali Josip-Osarsif najbolji je mogući sluga, sluga koji se boji Boga, i koji je rođen da bude vjeran; sluga koji čita knjige mudraca kao nitko drugi. Nije li to slika marljivog i lojalnog Židova u europskim zemljama?

Starozavjetna Putifarka je samo žena koja je duboko uvrijeđena jer je čovjek kojeg je izabrala i kojem se nudi, neće. Mut-em-enet je otmjena gospođa što se osjeća poniženom jer se zaljubila u mladića koji je nitko i ništa. Patuljak je doušnik koji želi steći povjerenje svojega gospodara i time i vlast nad njim. On zaokružuje sliku Dvora i dvorskih spletki. Mut-em-enet se nudi Josipu, a pojam grijeha njoj nije poznat, on je nepoznat poganima općenito. Njezina ljubav je bolest, ona, žena koja se nudi muškarcu, poprima muško držanje gospodara. Josipovo držanje prema Bogu Izraelovom je zaručničko, ženstveno. Josip je čedan, žene koje ga gledaju, prostituiraju se kao idoli plodnosti. Josip ne slijedi Baala u razvratu. Uz grijeh ide duh, a duh i inače nije ništa drugo doli grijeh. Čednost nije nijekanje sposobnosti stvaranja djece, nego potvrda prisege patrijarsima jer Abrahamovo sjeme množi se kao pijesak u moru. Thomas Mann je otkrio pojam djevičanstva u Starom zavjetu; on je za lijepu ženskost, ne za žensku ljepotu. A Mut-em-enet nagovara Josipa da ubije Putifara. Ali Putifar je za nj kao otac, ličnost Jakova i Putifara sad se isprepleću. Thomas Mann razvija svijest o judeo-kršćanskom paternalizmu.²⁴ Ali žena je majka svijeta, muškarac je njezin sin i uvijek stvara djecu u majci, a takva majka je Izida. Ovdje je Thomas Mann blizak Sigmundu Freudu. Međutim, time je Mann stvorio pojam matrijarhata, koji će poslije zaokupljati Freudove sljedbenike i novu ljevicu.²⁵ Onda nastavlja da je čast pojam vezan uz spolnost, rogonja je smiješan i može ponovno uspostaviti svoju čast dvobojem. To je bio običaj XIX. st., vezan uz moderni građanski zakon o braku.²⁶ Čast nije vrijednost Svetog pisma, ona

²³ Salomon Apt, *Der "zweifache Segen" und die Übersetzung der "Joseph" Tetralogie*, u: *Werk und Wirkung...*, str. 219, smatra da je Dûdu tip čovjeka koji mrzi čovječanstvo i prema tome polazište za fašističku ideologiju.

²⁴ Vidjeti poblize: Ivan Pederin, *Kršćanski paternalizam i žena*, Crkva u svijetu, 42 (2007), br. 2, str. 330-345.

²⁵ Matrijarhat nije povijesno ni antropološki zasvjedočen.

²⁶ Ivan Pederin, *Dvoboj u književnosti*, Motrišta, 2004., br. 29., str. 134-140. Dakako, dvoboja zbog žena je bilo uvijek, ali u XIX. st. se zavedena djevojka

se npr. ne spominje u Isusovim stradanjima. Patuljak Dûdu kaže Putifar da je rogonja, da ga žena kani ubiti sa svojim ljubavnikom Josipom. To je odraz antisemitizma koji se povremeno javljao na raznim mjestima u Europi.

Zlo je došlo na svijet s čovjekom koji je proizvod Božje radoznalosti. U predaji o Kainu i Abelu nigdje se ne spominje kazna ni srdžba Božja. Moralni svijet je upitan, a kazna sredstvo kasnijeg uzdizanja. Tako je Josip kažnjen i opet bačen u jamu, što je novi put u podzemlje, doba kad svijet tame ima moć i inicijativu. Međutim, utamničenci rade, a Josip postaje upravitelj nekog ureda, upravlja jednom utvrdom.

Josipov Egipat kao metafora suvremenoga svijeta

U Staljinovim logorima postojali su odsjeci za intelektualce u kojima je primjerice projektirana atomska bomba i zrakoplov tipa MiG. U tim logorima radili su mnogi zarobljeni njemački inženjeri. Josipov položaj otprilike je takav. Je li Mann znao za ustroj odsjeka za intelektualce u sovjetskim logorima? Mogao je to znati jer je bio u predsjedništvu Društva prijatelja nove Rusije, 1920. (*Gesellschaft der Freunde des neuen Russlands*).²⁷ Onda Josip sjedi u tamnici s urotnicima, a to su faraonov pekar i peharnik. Tumači im san; jednoga smaknu, a drugog uzdignu, baš kako im je to Josip pretskazao. Ali sad sanja i faraon te zove Josipa iz tamnice da mu protumači san o sedam gojnih i sedam mršavih krava. Josip, sad opet Osarsif, a to je ime pokojnika, postaje faraonov majordom, vezir, dakle upravitelj zemlje s faraonovim ovlaštenjem. On je jaganjac. To je doba kad se odvaja vjerska od građanske vlasti. Josip-Osarsif upravlja drugačije nego svećenstvo, koje narodu nije nikad prenijelo svekoliko svoje znanje.²⁸ Thomas Mann sad vidi Josipa-Osarsifa kao nositelja posuvremenjenja Egipta. On je

ili žena smatrala društveno diskvalificiranom, osim ako je njezin muž, otac ili brat izazvao zavodnika na dvoboju. Vidi: Ivan Pederin, *Woman's Honour in the Tragedies of Lessing and Schiller and the Sexual Manners in XIXth Century*, Acta Historiae, IX (2000), str. 69-76. Prema feudalnom zakonu o braku zavodnik je morao odštetiti zavedenu tako što joj je dao novac za miraz.

²⁷ Dimitri Satonski, *Thomas Mann als Repräsentant unseres Zeitalters*, u: *Werk und Wirkung Thomas Manns in unserer Epoche, Ein internationaler Dialog*, Herausgegeben von Helmut Brandt und Hans Kaufmann, Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1978., str. 23.

²⁸ Pismenost starog svijeta teška je i složena, a komplicirani alfabeti način su na koji je svećenstvo zaštićivalo sebe. Kinezu treba desetak godina da nauči čitati i

i Mesija Egipta, pa kaže faraonu da njegove riječi nisu njegove, već njegova oca na nebesima, koji ga je poslao. Tu Thomas Mann vrlo jasno ukazuje na Josipa-Osarsifa kao preteču Isusa. Među njegove epitete spada i "dobri pastir naroda". On donosi zakon o agrarnoj reformi, uvodi poreze za gradnju kanala i uređaja za natapanje, on je točka mirne ravnoteže i gospodarskog napretka, hranitelj. Prema sv. Bernardinu Sijenskome Josip je dijelio žito ne samo Egipćanima već i drugima, a to žito je nebeski kruh koji se dijeli narodima.²⁹ To je mana koju je Gospodin poslao Židovima što su bježali iz Egipta i, napokon, krug s Posljednje večere na kojoj je Isus ustanovio sakrament svete pričesti. Prema Eike Middell Josipova žitna politika odraz je Rooseveltove gospodarske politike, njegov *New Deal*, njegov nadzor nad bankama. Takve mjere je godine 1876. Vrhovni sud SAD-a odbio kao neustavne, ali ih je Roosevelt u drugačijem obliku godine 1938. ipak proveo u djelo, te je ostvario nadzor cijena namirnica, pomoć farmerima, te druge socijalne mjere.³⁰ Prema Brünhild Neulandu, svjetska organizacija može se osnovati samo kao donekle sekularizirano kršćanstvo, to je *Bill of Rights*. Thomas Mann želi s kršćanstvom učvrstiti kulturu i humanost jer sve je bolje od Hitlera.³¹

Onda se Josip-Osarsif ženi, a Thomas Mann povlači paralele između svadbe i smrti. On tu nije daleko od astroloških učenja prema kojima je osmo polje polje spolnosti, ali i smrti. Adam i Eva su počinivši grijeh istočni postali smrtni, ali su dobili spolni nagon koji dakle postoji kao posljedica smrtnosti. Božica Astarta kori Egipćane i šalje im kaznu. Za Židove to je kazna Božja zbog grijeha bludnosti.

Onda Thomas Mann ubacuje bez konteksta kratku pripovijetku o Tamari koja želi da joj Juda napravi dijete da bi ono bilo nasljednik

pisati. Feničani su stvorili jednostavni alfabet prikladan da trgovac napiše trgovački ugovor; preuzeli su ga Grci i Rimljani, te su na temelju tog alfabeta stvorili svoje alfabete. Ivan Pederin, *Qu'est-ce que la littérature?*, Dubrovnik, XII (2001), br. 1, str. 125-139.

²⁹ Sermo sancti Bernardini Siensis, *Sermo de S. Joseph*, Lectio V. u: Breviarium Romanum ex decreto SS. Concilii tridentini restitutum S. Pii pontificis maximi jussu editum aliorumque pontt. Recognitum Pii Papae X. auctoritate reformatum, Editio XVII. juxta typicam amplificata XV., Pars verna, Ratisbonae, Sumptibus et typis Friderici Pustet, S. Sedis apostolicae et S. ritum congreg. Typographi, 1937., str. 670-671.

³⁰ Eike Middell, *Sozialutopie und "Gottessorge" in Joseph der Ernährer*, u: *Werk und Wirkung...*, str. 230-236.

³¹ Brünhild Neumann, *Das Gesetz. Zu Thomas Manns poetischer Fassung der Mose-Mythe*, u: *Werk und Wirkung...*, str. 251.

blagoslova. Thomas Mann, koji je sada sve više sentenciozan, opisuje ženu kao sredstvo i uzrok pada, ali i luku spasa, uspoređuje božicu Astartu s Bogorodicom. Tamara unosi ženskost u povijest svijeta. Tamara neće dobiti dijete od Jude, ali će prema židovskom običaju bratu ponuditi sjeme njezin šogor Onan.

Kad Josipova braća dođu u Egipat, Josip ih iskušava, baca ih u tamnicu, ali to nije prava tamnica, nego klauzura – jer židovski Bog je Bog osvete, a braća se u klauzuri prisjećaju svoje krivnje zbog nepravde što su je počinili Josipu. Josip jede s braćom, premda Egipćani po svom zakonu ne smiju jesti sa Židovima. Tu Thomas Mann vidi univerzalizaciju Milosti Božje na sve narode, kako se to čita u Evandelju.

Jakov se sa svojim, a sveukupno ih ima sedamdeset - toliko je naroda na svijetu prema Božjoj tablici - seli u Egipat i za sobom ostavlja grobove Rebeke i Rahele. Selidba je Jakovu lagana jer Židovi su pastiri nomadi, nisu poljodjelci. On ostavlja za sobom Božje drvo koje je zasadio, a mjesno pučanstvo prihvatilo ga je kao svetište Baala. Nema Baala, ima samo Baalova, a to su vlasnici i zaštitnici svetišta, svetih šumica, izvora, stabala, to je množina kućnih bogova i bogova livada, to je Baal Peôr, Baal Hermón ili Baal Meôn prema mjestu gdje ih štiju. Elohim je jedinstvo u množini, Bog Otac, Bog otaca, Dobri pastir. Jakov hvali Josipa da je očuvao čistoću u Egiptu i uzdigne ga na stupanj oca. Ali Josip je samo svjetovni, nije duhovni knez. On nije pokupovao za faraona svu stoku i zemlju, nije prognao ljude s njihova praga. On je dobri pastir, gradio je kanale za natapanje, unaprijedio poljodjelstvo, uredio i ujednačio oporezivanje i tlaku. Seljaci su sada postali državni službenici, ali agrarna reforma zaustavila se na imovini hramova.

Jakov želi počivati sa svojim precima u Mahpelahu, Hebronu, gdje je Abrahamov grob ili pokraj Sare, Izaka i Rebeke. Onda je Jakov zazvao trostrukog Boga, Oca, Dobrog pastira i Anđela da podijeli blagoslov djeci, a to je središnje pitanje romana i izraz nade u spas.³² Prvi blagoslov dobije onaj mlađi, drugi stariji. Ovaj završetak čita se kao prava himna paternalizmu i legitimizmu; neke sinove je prokleo, kao Rubena, jer je legao s očevom priležnicom Bilhom. Sinovi su raspoređeni po zodijačkim znakovima. Jakov umire i balzamiraju ga na egipatski način, a onda odlaze u zemlju svojega porijekla. Ide i Josip, ali on je otuđen od naroda i vraća se u Egipat, a prije povratka oprašta braći.

³² K. Hamburger, *nav. dj.*, str. 152-153.

Mannov roman je roman o tradiciji mita koji je stariji od povijesti. Ta tradicija je srednjoistočna. Na starom Istoku Židovi su maleni provincijalni narod, ali su stožerni narod jer su s jedne strane prihvatili tradiciju, a s druge strane sačuvali vjeru u Elohimu i predali je dalje narodima. Thomas Mann je kršćanin oženjen Židovkom i njegov je roman ujedno i roman o židovskoj vjeri i Židovima koji se ne zaustavlja na Novom zavjetu. Za Thomasa Manna obje vjere jedna su vjera, a Josip je preteča Isusa. Povijest je za nj mit, mitska povijest, a glavni postupak pripovijedanja je spoznaja mita koji je više od književnosti³³ i povijesti i njegove poruke narodima. U tom smislu ovaj je roman nešto posve drugo od realistične i profanirane biografije Isusove u Renanovu djelu *Vie de Jésus*. Pa ipak, prema mišljenju Thomasa Manna, Katolička crkva nije voljela romane o Josipu, jer je tu kršćanstvo relativirano.³⁴ Pritom je ulogu mogla odigrati i osuda modernizma pape Pija X.

DER JUDEO-CHRISTLICHE ROMAN ÜBER DEN ALTTESTAMENTARISCHEN JOSEPH

Zusammenfassung

Thomas Mann, der Ehemann einer Jüdin, schrieb seine Josephstetralogie, indem er Joseph und das Erwählte Volk in den Rahmen der Religionskultur des alten Ostens ansiedelte. Der Autor, der die archäologische Literatur über den alten Osten studiert hat, bringt Joseph als Schlüsselfigur in den Rahmen der Religionen des Ostens und schält aus dem Alten Bunde den astrologischen Glauben heraus – den zwölf zodiakalischen Zeichen entsprechen die zwölf Söhne Jakobs, die zwölf Stämme Israels und die zwölf Tore Jerusalems. In Joseph, dem literarischen Zeichen des Judentums, ist Jesus vorgegeben, aber Joseph passt ganz in die Tradition des alten Ostens. Thomas Mann schrieb keinen traditionellen historischen Roman, er hebt die historische Zeit auf und siedelt Joseph in die Urgeschichte, aber auch in die moderne Zeit an und so kommt uns Ägypten als Metapher der Vereinigten Staaten vor.

³³ Milivoj Solar, *Roman i mit. Književnost, ideologija, mitologija*, Zagreb, 1988., str. 36.

³⁴ Thomas Mann, *Die Entstehung des Doktor Faustus, Roman eines Romans*, Bermann - Fischer, Frankfurt am Main, 1949., str. 127. To je Thomas Mann mogao doznati od pape Pija XII. koji ga je primio u privatnu audijenciju. Volkmar Hansen, *Thomas Mann*, Stuttgart, 1984., str. 6.